

Yuvarlak Masa: Piyasa ve Piyasaya Müdahale

İktisat ve Toplum Dergisi bu ay piyasa ve piyasaya müdahale konusunu masaya yatırdı. Konuyu Rekabet Derneği Başkanı Prof. Dr. Erdal Türkkan, TOBB-ETÜ İktisat Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Serdar Sayan ve İTD Editörü Prof. Dr. Ömer Faruk Çolak ile tartıştılar.

Piyasa ve Piyasaya Müdahale

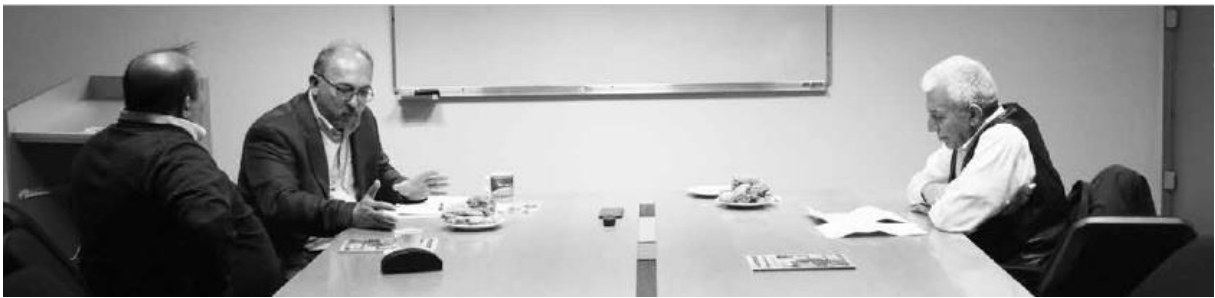
• **ÖMER FARUK ÇOLAK:** Değerli *İktisat ve Toplum Dergisi* okurları, bu ayki yuvarlak masa toplantımızı hem teorik hem uygulama olarak çetrefilli bir konu olan piyasa ve piyasaya müdahale üzerine yapıyoruz. Elbette konunun alt başlıklarını da tartışacağız. Piyasa çetrefilli bir konu, çünkü bir de “serbest piyasa ekonomisi” [diye bir kavram] var. Ben diyorum ki piyasa ekonomisi varsa, bunun serbesti, serbest olmayanı olur mu? Diğer yandan başka bir tartışma konusu var. Piyasa ekonomisi kapitalist ekonomiye mi denk gelir? Ve burada kritik eşikler var; teorik olarak da, tarihsel süreç olarak da. Türkiye’de de ilginç bir döneme girdik. Türkiye’de her zaman devlet ekonomiye müdahale ediyordu. Ama şimdi, piyasa ekonomisini yerleştiriyoruz, piyasa ekonomisi ile idare ediliyoruz, seslerinin yüksek olduğu [bir dönemde] bakıyoruz ki, ülkede piyasaya birdenbire ciddi müdahaleler olmaya başladı. Firmalara yasal düzenlemelerle, hatta (polisiye) zabıtalarla [müdahale ediliyor]. Zabıta memurlarını sokakta fiyat denetlerken bulduk.

... Şimdi, Türkiye’de de ilginç şeyler oluyor. Devlet ekonomiye müdahale ediyor. Örneğin, devlet şu anda büyük projeler ile bir sektörde. O sektör de belli firmalara yükümlükler verdi, destek vereceğiz dendi. [...] Amaç da dünya ölçeğinde büyük firmalar yaratılsın, ölçek büyüklüğü yüksek olsun ve de daha iyi teknoloji, ileri teknoloji kullanabilsin. O zaman demek ki artık günümüzde bizim o Adam Smith’ten gelen, ya da daha sonra yeni klasik neoklasikçilerin çizdiği “piyasa” başarısızlığa uğradı. Biz daha müdahaleci bir devletle karşı karşıyayız. Devlet bunu yaparken A firmasına destek verip, B firmasına vermediğine göre tercih kriteri nedir? Ortada bir tercih problemi mi var? İktisadın tercihler üzerine kurulduğunu düşünürsek acaba objektif, pozitif değerler üzerine mi kuruluyor? Şimdi Sovyetler

Birliği ya da Rusya uygulamasına bakarsak böyle olmuyor. Nasıl bir yeni piyasa kapitalizmi oluşacak önümüzdeki dönemde? Türkiye de böyle bir sınırdan mı? Yoksa Türkiye, kapitalizmi daha yeni mi inşa ediyor? Piyasa eşittir kapitalizm değildir diyorum.

● **SERDAR SAYAN:** Piyasa eşittir kapitalizm mi değil mi? [Uygun tanımlar ışığında] Düşünmek lazım, bilmiyorum. Fakat piyasadan ne anladığımı biliyorum. Biraz önce Erdal hoca bir piyasa ekonomisinin unsurlarını tanımladı, devlete düşen (ve düşmeyen) roller kapsamında. Özellikle de bir idealden bahsetti. Sen de haklı olarak bu tanım çerçevesinde bakıldığında, dünyada hiçbir piyasa ekonomisi yok dedin. O tartışmayı sürdürebiliriz fakat o tartışma çok geniş bir tartışma. Ben biraz daha odaklanmak istiyorum. Biraz piyasa ile ilgili rekabet unsuruna vurgu yapmak istiyorum ben. Çünkü biraz sonra bu Türkiye’de son oynanan komediye –hatta komedi de değil, fars diyeceğim– enflasyonu zabıta marifeti ile önleme konusuna da bağlayacağım bunu.

Şimdi en azından Adam Smith’in zamanından beri, fiyatların arz ve talebin etkileşimi yoluyla, başka müdahale olmadan belirlendiği bir “piyasa” fikrine ya da kavramına aşinayız. Bunun farklı rekabet dereceleri ile karakterize edilebilecek tipleri var, tamam. İşte yelpazenin bir ucunda tam rekabetçi piyasalar var, bir ideal olarak; bir ucunda da tekel var falan. Tam rekabetçi piyasaların da karakteristikleri de buralarda birbirine çok yakın nitelikte, homojen diyebileceğimiz türde ürünlerin, *çok sayıda* üretici tarafından üretiliyor olması, bu piyasaya giriş çıkışların serbest olması vesaire. Bu sayının çok olmasından kastımız ne? Üreticilerden hiç birinin kendi başına fiyat belirleme gücünün olmaması. Tek tek üreticilerin her birinin, piyasada üreticiler ve tüketicilerce kolektif biçimde belirlenen fiyatı gözleyip malını o fiyattan satmaya hazır olması durumu yani. Peki tekel nasıl? Orada bir tek üretici var ama onun da aslında fiyat belirleme gücü var denemez. Ya arz edeceği miktara ya da fiyata karar vermesi lazım. İkisini birden yapması mümkün değil. Çünkü doğrudan kontrol edemediği bir talep boyutu var. Fiyata göre talebi kısan ya da artıran tüketici davranışı diye bir şey var. Yani olay yine fiyatın arz ve talep etkileşimi sonunda belirlenmesi olayı. Yani rekabetin derecesi; tek tek üreticilerin, firmaların pazar payı ve dolayısıyla fiyat koyma gücü farklı da olsa olay fiyatların arz ve talep tarafından yahut üretici ve tüketiciler tarafında ortaklaşa belirlenmesi olayı. Rekabetçiliğin seviyesine göre sınıfladığımız piyasa tipleri olsa da, bunlar aslında aynı temel fikrin varyasyonları.

Dolayısıyla piyasa tanımının merkezine fiyatın arz ve talep yoluyla belirlenmesi fikrini koymamız lazım. Rekabetin derecesi bu temel fikri değil; piyasaların toplumsal refaha yaptığı katkının düzeyini değiştiriyor. Biz biliyoruz ki *toplumsal refahı maksimize eden* piyasa tipi de tam rekabetçi olan. Şimdi devletin temel fonksiyonu toplumsal refahı artırmak ise ve bunu bir piyasa ekonomisi modeli içinde yapması bir kez kararlaştırılmışsa, o zaman devletten beklenen değişik ürün piyasalarının çalışmasını tam rekabet idealine *mümkün olduğunca* yaklaştıracak önlemleri almak olmalıdır. Bunda anlaşalım. Yani devlet işte bir dizi tarihsel olay sonucu sosyalist ekonomiyi, merkezi planla vs yönetmek üzere

var olan bir devletse ona burada sözüm yok. Bu bambaşka bir tartışma konusu. Ama bir piyasa ekonomisi modelinden söz ediyorsak devletin birinci önceliği, fiyatların en nihayetinde arz ve talep tarafından belirlenmesini sağlamak olmalıdır. Bir de tabii bunu rekabeti mümkün olduğu kadar özendirerek yapmalı; piyasalarda tekelleşme eğilimlerine *mümkün olduğunca* engel olmalıdır.

Sık sık “mümkün olduğunca” diyorum çünkü Adam Smith’in dünyasında yaşamadığımızın da farkında olmamız lazım. Şimdi bir tarafta Adam Smith’in sanayi devriminin başındaki İngiltere’de gözlediği piyasalar ile, bizim bugün gözlediğimiz piyasalar aynı değil. Biraz önce sen de değindin; rekabetçi ekonomilerde bile rekabette bir adım öne geçmek için maliyetleri düşürme ihtiyacı bir süre sonra o piyasada iş yapan bir takım firmaların ölçeğinin büyümesine yol açıyor. Çünkü ölçek konusunda aslında iki tane çelişkili şey var. Biz bir taraftan rekabet olsun, çok sayıda firma olsun istiyoruz ki fiyatlar düşük seviyelerde oluşsun istiyoruz. Fakat öte yandan da hayatın şöyle bir gerçeği var: eğer çok sayıda firma olursa ve her biri böyle küçük birbirine yakın ama küçük ölçeklerde üretim yaparsa bunlar birim maliyetleri yeterince düşürme şansından mahrum kalıyorlar. Dolayısıyla bir taraftan da ölçeğin büyümesinin arzu edilir bir yanı var. Ama tabii bir zamanların doğal monopol tartışmalarında gördüğümüz gibi çok büyük yatırım gerektiren alanlarda, mesela elektrik üretimi, sabit telefon hizmeti vs. gibi şeylerde çok da rekabet istemiyoruz. Çünkü tek tek üreticiler küçük alanlara yönelik hizmet edecekse o zaman ölçeklerinden kaynaklanan maliyet dezavantajlarını tüketiciye de yansıtmak zorundalar. Dolayısıyla aslında buradan büyüyen şeyde devlete regülatör rolü düşüyor çünkü bunu dengeleyecek bir şey yok. Firmaları bırakırsanız bir ya da birkaç tanesi çok büyüyor ve diğerlerini piyasadan ya çıkmaya zorluyor ya da kendileri fiyat belirlediği için tüketicinin aleyhine olacak fiyatlar belirliyorlar falan. Yani ölçek ve firma sayısı ödünleşmesinde tüketici aleyhine sonuçlarla karşılaşabiliyoruz. Bu durumda ne lazım? Dışarıdan bir müdahale lazım. Devletin belki bir regülatör rolü üstlenmesi lazım. Yani bu doğal tekel benzeri durumlarda devletin fiyatın arz ve talep etkileşimi sonunda oluşma sürecine müdahalesi bir yere kadar anlayışla karşılanabilir. Ancak bu da belli kurallar çerçevesinde olmalı. Zaten eskiden doğal tekel olması gereken alanlarda da rekabet yeni teknolojiler sayesinde hızla yayılıyor ama devletin saygı duyulacak ya da kabul edilebilir bir fonksiyonu rekabetin korunmasını sağlamak. İşte biraz önce bahsettiğim ölçeğin getirdiği maliyet avantajı ile firma sayısının avantaj ve dezavantajlarını tartarak belki piyasalarda rekabetin oluşmasını ve sürdürülmesini sağlamak; firmaların aralarında anlaşarak çok yüksek fiyatlar koymasını engellemek. Fiyat oluşumunu rekabetin hâkim olduğu bir arz yakası ile tüketici talebine bırakmak ama rekabetin gerçekleşebilir olduğunu gözetmek devletin sorumluluğu.

● **ÖMER FARUK ÇOLAK:** *Tabii bir de yansız olmalı.*

● **SERDAR SAYAN:** Yandaş firmanın işlettiği doğal tekele yüksek fiyat izni verelim, ötekine vermeyelim gibi olmamalı tabii ama bu son tahlilde bir politik iktisat konusu. Ayrı bir tartışma konusu yani. Fakat rekabetin doğal tekel vb durumları ile üreticilerin fiyat sabitlemek üzere anlaşmasını engellemek gibi durumlar dışında, fiyat arz ve talep tarafından belirlenmeli. “Piyasa ekonomisinin” olmazsa olmaz koşulu budur. Fiyat mekanizması çalışacak. Nokta.

Benim bugünün şartlarında piyasa ekonomisinden anladığım fiyatın arz ve talep etkileşimi ile belirlenmesi. Devletin de her piyasada rekabetin kabul edilebilir sınırları içerisinde –biraz önce bahsettiğim ölçek unsurunu vs de göz önüne alarak–sürdürülmesini sağlaması. Hiçbir firmanın büyükler tarafından piyasa dışına itilmemesine gözcülük etmesi; işte girişlerde gayri yasal gayri ahlaki engellerin olmamasını sağlaması vs. şeyler. Şimdi bu piyasa ideali, tam olarak Adam Smith’in piyasası

değil ama bugünün şartları ile daha uyumlu bir piyasa ideali. Piyasadan anladığım arz ve talebin fiyatları serbestçe, rekabet ortamı içinde belirlenmesini sağlayacak ortam. Burada “serbest rekabetin” dereceleri var tabii ki. Fiyat mekanizmasının işlemesi, serbest piyasada işletilmesi, işlenmesinin saplanması, devletin temel görevi bu. İşte döviz piyasasında falan devlet fiyat oluşumunu değişik ölçülerde kontrol edebilir. Ama çağdaş bir piyasa ekonomisinde piyasaların büyük çoğunluğu için benim devletten beklentim (serbest demeye gerek yok) rekabeti koruması. Bu rekabetin nasıl korunacağı eşit mi davranacağı vs. onlar ayrı tartışma konuları çünkü bir sürü devlet aslında muhtelif politik iktisadi kaygılarla iş dünyasıyla ya açıktan ya gizlice iş birliği yapıyor. Bir takım firmaları kayırıyor falan. Bizde çok yaygın bir şekilde görüyoruz bunu. Fakat idealde devletin rekabetin sürdürülmesini sağlamakla görevli “objektif” bir süpervizör olması gerektiğini düşünüyorum. Ama bunun sınırlarını çizmenin çok zor olduğunun da farkındayım. Yani müdahaleyi ne durumda yandaşlara rant sağlamak için yapıyorsunuz, ne zaman yoksulluğu azaltmak için ya da başka bir şey için yapıyorsunuz da bunun rekabet üzerinde baştan öngörülme etkileri oluyor anlamanın zor olduğu durumlar olabilir. Benim öğrencilerime genel denge derslerinde özellikle söylediğim bir şey vardır. Bir ekonominin genel dengesi bir kâse içindeki misketler gibidir. Bunlardan bir tanesine kaleminizle dürterseniz, amacınız ne olursa olsun (mutlaka yandaş bir şirketi ya da kesimi kayırmak olmayabilir, politik iktisat güdülerıyla hareket edilmiş olmayabilir, başka hedefleriniz olabilir vs.) bir tanesini kaydırduğınızda ister istemez bütün misketleri kaydırır ve yeni bir dengeye ulaşırsınız. Dolayısıyla bunun hangi durumlarda “meşru” ve “objektif” olduğunu hangi durumlarda aslında kötü niyetli politik ihtiraslarla ya da politik iktisadi kaygılarla yapıldığını anlamak zor.

Neyin nasıl olmasını tanımlamanın güçlüğünden yola çıkarak ben daha kolay bir yol seçeceğim ve neyin olmaması gerektiğini söyleyeceğim. Neyin nasıl olması gerektiğine dair burada birkaç saatlik süremiz içinde okurunda keyifle okuyup sonunda “a evet böyleymiş” diyebileceği bir sonuca varmak zor gözüküyor. Ama neyin olmaması gerektiği konusunda sanıyorum çok kısa bir sürede uzlaşma sağlayabiliriz. Neyin olmaması gerektiği [deyince ilk madde] devletin narh koyması. Rekabetin olduğu, fiyat sabitlemeye yönelik gizli bir anlaşma olmadığı durumlarda devletin narh koymayı aklına bile

getirmemesi gereken bir dünyada yaşıyoruz. Bakın bu narh zihniyeti korkunç bir şey. Orta çağdan kalma bir şey bu. Bunun biz örneklerini artık çağdaş dünyada görmüyoruz. Sovyet sistemi de çöktüğüne göre ve hani Küba’yı, Kuzey Kore’yi falan da saymazsanız –ki en azından bu tartışma bağlamında saymaya çok da gerek görmüyorum ben açıkçası–

*“Piyasa ekonomisinin” olmazsa
olmaz koşulu budur. Fiyat
mekanizması çalışacak. Nokta.*

örneği yok. Bu narh koyma, enflasyonu zabıta eliyle düşürmeye kalkışmalar Kaddafi Libya’sından falan beklenecek işler. Bunları saymazsanız, bunun yakınlarda yaşanan tek örneği Maduro’nun Venezuela’sı oldu. Hatırlayın bunu ben **İktisat ve Toplum**’a da yazdım “Maduro Venezuela’yı nasıl madara etti?” başlıklı yazımda anlatmaya çalıştım. Venezuela’da işlerin zıvanadan iyice çıkması Maduro’nun bu marketlere falan narh koyması ile başladı. Dünyanın en zengin petrol rezervlerine sahip ülkesinden bahsediyoruz. Şu anda benzin bulamıyorlar, 3-4 milyon Venezüelalı açlıkla karşı karşıya olduğu için komşu ülkelere kaçıyor. İşlerin bu noktaya gelmesi Maduro’nun (ki ben bir kaçık olduğunu düşünüyorum ama şimdi bizim konumuz değil) fiyatları kontrol etme arzusuyla başladı. Hatırlayın,

Maduro TV'lara çıkıp "bunlar halkımızı soyuyor", "bunlardan alışveriş yapanlar zaten hırsız zenginler" falan gibi abuk subuk laflar ederek tüketici ürünleri satan mağaza zincirlerini hedef gösterdi. "Devlet mağazalarında 3 liraya satılan ürünler burada 15 liraya satılıyor" deyip "biz bu fiyatları indiriyoruz; bu malları istediğiniz gibi bizim koyduğumuz fiyatlardan mağazaların stoklarını tüketinceye kadar alabilirsiniz" dedi. Ülkeyi çift kurlu hale getirdiğini, devlet mağazalarının (ki bunların varlığı da ayrı bir abeslik) resmi kurdan ithalat yapabilmesi mümkünken diğer mağazaların karaborsa kurundan ithalat yaptığını görmezden gelip mağazaları yağmalattı. Karaborsa kurun oluşmuş olması da zaten devletin işleri yüzüne gözüne bulaştırdığını gösteren bir şey zaten. Ben yazıyı yazdığım sıralar hatırlıyorum, resmi kurla karaborsa kuru arasında 7 kat falan fark vardı. Ve Maduro televizyona çıktığında devlet mağazalarından 5 kat pahalıya satıyorlar diye şikâyet ediyordu. Bana sorarsanız 7 kat pahalıya döviz aldıkları halde 5 kat pahalıya satıyorlarsa bence tebrik edilmesi gereken bir iş yapıyorlar, diye bakmak lazım. Şimdi bunun benzerini biz Türkiye'de görmeye başladık.

• **ÖMER FARUK ÇOLAK:** *Piyasadan ne anladığımı da söylemek isterim. Senin de altını çizdiğin gibi piyasa dediğimiz zaman, ekonomide kıyasıya rekabetin olması gerekir. Ve devletin o rekabeti bozucu*

*Rekabetin olduğu, fiyat
sabitlemeye yönelik gizli bir
anlaşma olmadığı durumlarda
devletin narh koymayı aklına bile
getirmemesi gereken bir dünyada
yaşıyoruz.*

*Bunun örneklerini artık çağdaş
dünyada görmüyoruz.*

*Bu narh koyma, enflasyonu zabıta
eliyle düşürmeye kalkışmalar
Kaddafi Libya'sından falan
beklenecek işler.*

*davranış biçimlerine, ister
müdahale deyin ister
deregülasyon deyin,
karışmaması lazım. Bunun
tarihsel süreç içerisinde
analizini Braudel yapıyor.
Maddi Uygarlık kitabında üç
ciltte bu analizi mükemmel
şekilde ele alıyor. Sağ olsun,
benim de hocam olan
Mehmet Ali Kılıçbay Türkçeye
çevirmişti. Şimdi Braudel,
kitabında 15. yüzyıldan 18.
yüzyıla piyasa ve kapitalizmi
inceliyor. Braudel, tarihin
ekonomik ve sosyal olgularla
ele alınmasını sağlayan kişi,
öncü. Annales okulunun*

kurucularından. Tarihte Annales okuluyla beraber yöntem değişti. Braudel'in analizde bakış açısı şöyle: Bir, bizim takas ekonomisi diyebileceğimiz, ailelerin ürettiği, karşılıklı alışveriş yaptıkları gündelik hayat ekonomisi. Bu, kitabı birinci cildinde işleniyor. Sonra "piyasa" geliyor. Piyasada küçük işletmelerin olduğu, herkesin birbiriyle rekabet ettiği, en iyi malı en düşük maliyetle üretip bunun ticaretinin yapıldığı marketin ya da pazarın kurulduğu ilişkiler dönemi. Sonunda "karşı piyasa" dediği benim de kapitalizm dediğim döneme geliyor. Burada devlet bir şekilde bazı firmaları, bazı sektörleri çıkartıyor. Onların yanında yer alıyor ve de artık piyasa, piyasa olmaktan çıkıyor, devlet iradesinin olduğu, sermayedar yarattığı bir sistem haline dönüşüyor. Şimdi Braudel bu süreci esasında bizim yaşadığımız bir sürü sorunun da kaynağı olarak görüyor. Ben de sorunun mekanizmasından değil, kapitalizmden kaynaklandığını düşünüyorum. Orada da hepimiz hemen hemen aynı noktadayız. Devletin, kapitalist yaratma mekanizmaları kurgulayabilecek gücü var. Keşke hiç gücü olmasa, yani burada deregülasyon değil, regülasyon yapabilecek bir devlet olabilir diye düşünüyorum. Hocamın da

altını çizdiği gibi ekonomilerde kapitalizm süreci sorunsuz devam etmiyor. Birinci Dünya Savaşı var, 1929 Bunalımı var, hatta ondan önce yaşanan bunalımlar var ve de 1973 ve sonrasındaki gelişmeler. Şimdi krizlere baktığımda, bu krizlerin nedeni mikro ya da küçük ölçekli işletme değil, olması da mümkün değil. Orta ölçekli işletmeler de değil, dolayısıyla o sermaye sınıfını da bir bütün olarak almayıp küçük, orta ve büyük diye bakmak lazım. Eğer, regülatörüm diyen, denetleyiciyim diyen devlet, büyük firmaların yanında yer alıyorsa o zaman rekabet kayboluyor ve de kapitalizm, piyasanın önüne geçiyor. Ve gerçekten piyasa işlemediği için krizler meydana geliyor. Tam bu aşamada aklıma Polanyi geliyor. Polanyi, aynen bizim söylediğimizi söylüyor. Bunu da 1940'larda söylüyor. Devlet girsin, regülasyon yapsın. Çünkü öbür türlü bu sistem, kapitalizm işlemiyor. Devlet nerede regülasyon yapmalı? Nereye girmeli? Deregülasyon da demiyorum, çünkü biz bugüne kadar hep deregülasyonla uğraştık. Türkiye için söylüyorum, 1980'den bu yana biz hep deregülasyon yapıyoruz. Nerede girmeli? Örneğin, zabıta'yı devreye sokmak, 2500 firma ile anlaştık şu kadar firma ile anlaşmadık. Devletin böyle bir şey yapmaya ihtiyacı yok. Eğer biz piyasa ekonomisine inanıyorsak, otomobil talebi düşeceği için otomobil fiyatları aşağıya inecek inebildiği kadar, maliyetleri karşılayana kadar, ya da firma piyasadan çekilecek.

● **SERDAR SAYAN:** Rekabet olduğu sürece zaten böyle müdahalelere gerek yok.

● **ÖMER FARUK ÇOLAK:** *Ama otomobile müdahale etti devlet, vergi ile örneğin. Ya da konut satışı için ciddi bir müdahale var. Daha doğrusu uzun yıllardır var. Konut sektörü, tercih edilen, kayrılan sektör; bizim dış ticarete öğrencilere öğrettiğimiz. O hale geldik. O zaman bunlar kapitalizmi öne çıkartıyor ama piyasa mekanizmasını yok ediyor ve ben inanıyorum ki piyasa mekanizması esasında gelir dağılımı açısından da, kaynakların dağılımı açısından da, faktör dağılımı açısından da doğru düzgün işlese, bugün bazı sorunları konuşmayacağız. Zaten tam rekabet piyasası bizim özlediğimiz piyasa. O yüzden bu müdahaleler ile ilgili eleştirilerimizi söyleyelim ve alternatif önerelim. Çünkü bak devlet salça fiyatlarını kontrol edecek, zabıta hemen gitti, televizyonda haber yapıp gösteriyorlar. Hocam ne diyorsunuz?*

● **ERDAL TÜRKKAN:** Konu yavaş yavaş mecrasına oturuyor. Serdar Hocam rekabetten bahsetti. Ben de Rekabet Derneği başkanım. Dünyada ilk rekabet derneğini kuran kişiyim 2004 yılında. Dolayısıyla rekabetin, işin merkezinde olduğunu biliyorum. Piyasa başarısızlığı dediğimiz olayın önemli boyutlarından birisi, piyasa mekanizmasının kendi kendine rekabeti engelleyen bir takım mekanizmalara sahip olmasıdır. İlk olarak belli bir başarıya sahip olan firmalar şu veya bu şekilde başka firmaları yutarak tekel haline gelebiliyor ve dolayısıyla bu sahip olduğu hâkim gücü kötüye kullanarak da kaynak tahsisinde, gelir dağılımında bozukluklar yaratabiliyor. İşte burada Rekabet Kurumunun devreye girmesi gerekiyor. Ayrıca bakıyoruz ki devlet tek alıcı olarak birçok ihale yapıyor. Bu ihalelerde çoğu zaman rekabet kurallarına uyulmuyor. Bu nedenle rekabeti sağlamak için Türkiye'de işlevsel bir Kamu İhale Kurumu oluşturuldu ve kamu ihale yasası çıkarıldı. Yani bazı regülasyonlar yapılmış durumda. Gerek rekabetin korunması ile gerekse kamu ihalesi ile ilgili regülasyonlar çok iyi ve etkin regülasyonlardı. Ancak kamu ihalesi regülasyonunda onlarca değişiklik yapılarak şimdi aynen senin söylediğin gibi bu mekanizmalar istenilen kişileri zengin edecek şekilde kullanılabilir. Diğer taraftan bakıyoruz Türkiye'de devlet eliyle özel tekel yaratılabilir. Türkiye'de devlet bir basın tekeli yarattı. Bunun için özel bir gruba devlet bankasından avantajlı kredi sağlandı, bu krediyle nispeten tarafsız gazetecilik yapmaya çalışan Doğan Grubu, bir anlamda zorla iktidara yakın bir gruba devredilmiş oldu. Basında ilgili Pazar kavramı çerçevesinde tanımlayacak olursak, siyasi haber kanalları pazarında tekele yakın durum yaratılmış oldu. Sorunlar sadece bunlar değil.

Türkiye’de mesela bir TRT var. TRT’nin bir kamu kurumu olarak belli görevleri var. Türk Hava Yolları var. Türk Hava Yolları şu anda hâkim gücünü kötüye kullanıyor. TRT hâkim gücünü kötüye kullanıyor. Devletin, bunların hâkim gücünü kötüye kullanmasını engellemesi lazımken, bunla ilgili düzenleme de varken, Rekabet Kurumu veya RTÜK devreye giremiyor. Çünkü Rekabet Kurumunun çoktandır bağımsızlığı budanmış durumda. RTÜK’te esasen siyasi iktidar hâkimiyeti var. Rekabet Kurumu 1995’te kuruldu, 1997 yılında bağımsız bir kurum olarak devreye girdi. Fakat zaman içinde bu bağımsızlık budandı. Ve şimdi tamamen hükümetin kontrolünde. Bakıyorum bankalar devlet yönetiminin talebi üzerine bir araya gelip anlaşıyorlar. Rekabet Kurumunun burada devreye girip bankalara “Siz bir araya gelip faiz belirleyemezsiniz” demesi lazım. Biz bu konuda bir sempozyum düzenledik. Ancak benzer rekabet ihlalleri devam ediyor. Son fiyatlara müdahale olayında, enflasyon sepetine giren malları üreten ne kadar farklı marka varsa, bu markalara aynı anda bildirimde bulunuldu ve fiyatlarınızda %10 “gönüllü” indirim yaptıracaksınız, denildi. Bu tür davranışlar ister gönüllü ister gönülsüz olsun paralel davranışlar sayılır ve rekabet yasasına aykırıdır. Dolayısıyla bu tür olaylar da rekabet yasasının başka bir ihlali olmuş oluyor. Devlet rekabet ihlali yapıyor veya yaptırıyor. Devlet Türkiye’de sigara satan firmaları bir araya getirdi. “Fiyatı düşürmeyeceksiniz” dedi. Yani bu firmalar zorla paralel davranmaya itilmiş oldu. Kamu bankaları ve özel bankalara faiz indirimi yaptırıldı. Buna Rekabet Kurumunun müdahale etmesi lazımdı, etmedi.

Bir de doğal tekellerin toplum yararına çalışması meselesi var. Bu konuda EPDK, Bilgi Teknolojileri İletişim Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu vs. söz sahibi. Bunlar ilgili piyasaların etkin işlemesinden sorumlu. Bugün pek çok piyasada önemli giriş engelleri var. Örneğin; siz dünyanın en kaliteli şarabını üretecek durumda olsanız bile piyasaya giremiyorsunuz, belli miktarın üzerinde üretimin yapmanız lazım. Radyo, TV konusunda ciddi giriş engelleri var. Bunlar olmaması lazım. Yine aynı şekilde, enerji konusunda rüzgâr ve güneş enerjisine çok ihtiyacımız olduğu halde EPDK yıllarca yatırımcıları oyaladı.

Devletin bir de haksız rekabeti engelleme görevi var. Bu konu Rekabet Kanunu ve Rekabet Kurumu’nun görevi dışında kalıyor. Bu konu Türk Ticaret Kanunu kapsamında ele alınıyor. Aslında fiyatlara müdahale de haksız rekabet yaratma boyutları olan bir konu. Devletin kayıtdışı ile yeteri kadar mücadele etmediğini görüyorum.

Piyasa yetersizliği kavramı çerçevesinde, devletin rekabet ortamını sağlama görevi dışında başka görevleri de var. Bunlardan en önemlisi asimetrik bilgi olayı. 2008 krizi asimetrik bilgi yüzünden çıktı. Bu asimetrik bilgi, taraflardan birisinin tam bilgiye, diğerinin eksik bilgiye sahip olarak hareket etmesi demek. Böyle bir durumda kaynak tahsisinde önemli bozulmalar olabiliyor. En iyi malı veya çalışanı seçmek yerine yandaşlara prim vermek kaynak tahsisinde bozulma yaratabilecek bir husustur. Kamunun, ahlaki tehlike denilen piyasa yetersizliğini de engelleme görevi vardır.

● **ÖMER FARUK ÇOLAK:** *Devletin trafik kazalarında kuralları uygulamadığı için sizin söylediğiniz gibi kaza sayısı çok, şu anda sigorta şirketleri elimizden gelse, korkmasak kasko yapmayacağız diyor.*

● **ERDAL TÜRKKAN:** Piyasa yetersizliklerinin telafi edilmesinin başka bir boyutu da devlet yardımlarının, yani sübvansiyon veya teşviklerin yerinde kullanımı ile ilgili. Devlet yardımlarının, bir piyasa yetersizliği olan pozitif dışsallıkların hesaba katılmasını sağlamaya yönelik kullanılması gerekir. Türkiye 1995’ten sonra Avrupa Birliği ile oldukça uyumlu –tam uyumlu demiyorum– bir devlet yardımları sistemi oluşturuldu. Devlet yardımları sisteminde genellik esastır. Halbuki bugün firmaya veya projeye özgü, kişiye özgü teşvik verilebiliyor. Bu yaklaşım kesinlikle dünyadaki teşvik ilkelerine

aykırıdır ve Türkiye'nin bu nedenle birtakım ülkelerden tepki görmesi ve ihracatın zora girmesi söz konusu olabilir. Bir de sosyal yardımlar meselesi çok önemli. Sosyal yardımlar aslında bir çeşit negatif dışsallığın giderilmesini sağlayabilir ve bu da bir piyasa yetersizliğidir. Yani eğer, fakirlik fukaralık gibi olayları biz negatif dışsallık olarak ele alacak olursak bunun giderilmesi için modern devlet birçok çözüm üretmiştir. Sağlık sigortası, işsizlik sigortası, yaşlılık sigortası, doğal afet sigortası vs. çok olumlu ve etkili çözümlerdir.

Fakat bir de bunun dışında bizde sosyal yardım olarak adlandırılan bir olgu var. Bugün itibarıyla Türkiye'de 30 küsur milyon insan sosyal yardımdan yararlanıyor. Bunun atalet yaratma, kayıt dışı ekonomiyi geliştirerek haksız rekabeti yaygınlaştırma gibi olumsuz etkileri söz konusu. Dolayısıyla negatif dışsallığın giderilmesi olumlu olmakla birlikte bu yardımların ekonomik amaçlardan çok, siyasi amaçlarla kullanılması büyük sakıncalar yaratıyor. Dışsallık meselesine tekrar devam etmek istiyorum.

Piyasa yetersizliklerinin arasında dışsal ekonomi olayı var. Dışsalıklar piyasa fiyatlarına yansımayan faydalar ve maliyetler olarak tanımlanabilir. Eğer yaratılan bir fayda karşılığında bir parasal karşılık alınabiliyorsa etkin kaynak tahsisinin piyasa tarafından sağlanması mümkündür. Diğer taraftan çevreyi kirletenler bunun bedelini ödeseler yine kaynak tahsisinde bir bozulma olmayacaktır. Aksi halde devletin vergi sübvansiyon politikalarıyla duruma müdahale etmesi ve pozitif dışsalıkları sübvansiyonla destekleyerek, negatif dışsalıkları da vergi ve cezalarla engelleyerek kaynak tahsisini iyileştirmesi gerekir. Şimdi burada da Türkiye'ye baktığımız zaman devletin yarattığı eksi dışsalıkların devletin yol açtığı artı dışsalıklardan daha fazla olduğu görülecektir. Devlet bir yandan çevreyi tahrip ediyor, diğer yandan düzeltiyor. Bunlardan hangisi daha üstün diye baktığımızda çevre tahribatının daha fazla olduğu görülüyor. Bu dışsalılık konusu sadece çevre ile ilgili değil. İçki, sigara dışsalılık yaratıyor fakat bunu engellerken devlet, insanların yaşama biçimleri etkileyecek şekilde hareket ediyor. Eğitim pozitif dışsalılık yaratıyor ve devlet tarafından destekleniyor. Ancak devlet, eğitimi adeta kendi seçmen kitlesini yaratacak şekilde şekillendirmek istiyor.

● **ÖMER FARUK ÇOLAK:** *İdeolojik kaygı ile –yaklaşık on yıl oldu belki de– devlet, çocuğunu özel okula gönderenlere bazı kriterler tespit ediyor. Sonra da çocuğunu özel okula gönderen aileye parasal yardımda bulunuyor. Diyelim okul 6 bin lira ise 3 bin lirasını devlet ödüyor. Bugün Milli Eğitim Bakanı açıklama yaptı. Bundan zaman içinde vazgeçilecekmiş. Bu hatalı bir uygulamaydı. Nasıl bir hataydı? Bundan yararlanan velilerin tercih ettiği okullar vardı ya da tercih etmediği okullar vardı. Sizin söylediğiniz o negatif dışsallığı yaratıyor. Bir taraftan özel eğitime dışsallık yaratayım derken tam aksine bir yapı oluştu. Burada üstelik anayasal mesele de vardı. Sosyal devlet ilkesi çiğneniyor olduğu gibi. Yardım ederseniz de sosyal devlet ilkesi ile yardım edin, okul parası vereceğinize de nitelikli eğitim verin. Doğru değil mi?*

● **ERDAL TÜRKKAN:** Şimdi bir şey daha var. Bu devlet, asli fonksiyonlarını mutlaka yapmalı diyoruz. Onda genel bir mutabakat var. Devlet adaleti, emniyeti üstlenmelidir diyoruz. Fakat Türkiye'ye bakıyoruz, devletin asli fonksiyonlarını yerine getirmede çok ciddi sorunlar var. Devlet adaletle ilgili işlevini yerine getiremiyor ama fiyatlara müdahale ediyor. Burada en başta sözünü ettiğim çelişki var. Bireyler kendisini hukuk güvencesi altında hissedemiyor, hâlâ bugün bağımsız bir yargı oluşturabilmiş değil. Adaleti sağlamak, devletin en temel en tartışmasız görevidir. Bu görev maalesef şu an itibarı ile Türkiye'de yerine getirilebilmiş değil. Diğer taraftan fiziki alt yapı yatırımlarının yapılması lazım. Evet güzel duble yollar vs. yapılıyor ama bunların siyasi rant sağlamaya yönelik olduğu izlenimi doğuyor. Fiziki altyapının önemli bir bölümü gösteriş yatırımı niteliğinde. Türkiye enflasyonla mücadele edecek.

Enflasyonla mücadele sırasında bütün alt yapı yatırımlarında kesinti yapılıyor. Ancak Kanal İstanbul Projesi'ne devam edilecek. Bu tercih, meselenin farklı ve yanlış bir yaklaşımla ele alındığını gösteriyor. Diğer bir önemli konu, devlet alt yapıda fizibil olmayan yatırımlara ağırlık veriyor. Aslında bugün İstanbul Havalimanı fizibil değil ancak belli garantiler verildiği için fizibil oluyor. Orhan Gazi Köprüsü vs. için de durum aynı. Devletin, geçiş garantisi vs. vererek, gelecek nesillerin gelirlerini harcaması ve fizibil olmayan projeleri fizibil hale getirmeye çalışması çok ciddi bir kural ihhalidir. Bunu devlet en asli görevi olan unsurları yerine getirirken yapıyor. Dolayısıyla bizdeki en önemli sorun, devletin yapmaması gerekenleri yapması, yapması gerekenleri de yapmamasıdır. Bu, diğer ülkelerde çok fazla görülmeyen bir durum.

• **SERDAR SAYAN:** Tam hocamın bıraktığı yerden ben devam etmek istiyorum. [Devletin] Yapması gerekenleri yapmaması, yapmaması gerekenleri yapması konusundan yani. Yapmaması gerekenleri yapması konusunda enflasyon ile mücadele anayasal olarak da, bizim anladığımız anlamıyla da Merkez Bankası'nın görevi. Belediye zabıtasının görevi değil. Enflasyonla mücadelede yetersiz kaldığı için hükümet bunu belediye zabıtası problemi haline getirdi ve dünyanın alay konusu olduk. Bütün ajansların bütün ciddi basın organlarında İstanbul'da market denetleyen zabıta görüyoruz. Bu bana Tansu Çiller'in Başbakanlığı zamanında kıldığı (sayısız) potlardan birini hatırlatıyor. Çiller zabıta tören kıtasını "merhaba asker!" diye selamlamıştı hatırlarsanız. Şimdi zabıta tören kıtasını "merhaba Merkez Bankası!" diye selamlayacağız anlaşılan hepimiz. Merkez Bankası'nın üstlenmesi gereken bir işi biz belediye zabıtasına bırakıyoruz. Son derece sakıncalı bir şekilde.

• **ERDAL TÜRKKAN:** Aşırı fiyat uygulanması, hâkim durumun kötüye kullanılmasının en önemli unsurlarından bir tanesi olduğu halde Türkiye'de Rekabet Yasası hazırlanırken, bu ihlale doğrudan yer verilmedi. Çünkü aşırı fiyat nedir? Yasayı hazırlayanlar bunun tespitinin çok zor bir şey olduğunu ve sürekli şikayete konu olabileceğini öngördükleri için bu ihlale yasada doğrudan yer vermediler. Gerçekten aşırı fiyat uygulamasının olup olmadığı uzmanların bile uzun incelemeler sonunda karar verebilecekleri bir durum. Bugün biz iki üç uzmanın bile zorlanacağı bir tespiti zabıtanın yapmasını bekliyoruz.

Enflasyon ile mücadele anayasal olarak da, bizim anladığımız anlamıyla da Merkez Bankası'nın görevi. Belediye zabıtasının görevi değil. Enflasyonla mücadelede yetersiz kaldığı için hükümet bunu belediye zabıtası problemi haline getirdi ve dünyanın alay konusu olduk.

• **SERDAR SAYAN:** Arenada gladyatörlerin önüne, aslanların önüne köleleri çıkartıp tirbünleri coşturma işleri bunlar. Kamuoyunun çok hoşuna gidecek şekilde haksız fiyatla mücadele ediyoruz diye demeç veriyor Bakan. Açıkla da, biz de öğrenelim haksız fiyatı nasıl hesaplıyorsun? Şimdi de muhbir vatandaş uygulaması yaptırmışlar cep telefonları için. Ne demek

haksız fiyat? Cevat Fehmi Başkut'un ünlü bir oyun var "Buzlar Çözülmeden" diye. Bilirsiniz, 1960'larda yazılan bir oyun. Kar altında mahsur kalmış bir kasabaya tımarhaneden kaçan bir deli gidiyor. Yeni atanan kaymakamı bekleyen bir kasaba bu. Tımarhaneden kaçan adam gelince, bir dizi 'sitkom' tarzı yanlış anlaşılma sonucu, bunun beklenen kaymakam olduğu zannına kapılıyor kasaba halkı. Deli de bu

rolü benimsiyor ve ondan sonra türlü icraatlar yapmaya başlıyor. Mesela zam yapan esnafı fiyatlarını indirmeye zorluyor. Kasaba halkı da bundan çok memnun kalıyor; deliye hayran oluyor falan. Zaten oyunun kahramanı bu deli karakteri.

Oyundaki kasaba halkı kadar, seyirci de hayran ona. Bugün Türkiye’de halkın bir bölümünün ruh hali o kasabadaki gibi. Esasen rahmetli Kemal Sunal’ın oynadığı “Deli Deli Küpeli” adlı film versiyonunu ben de sempati duyarak izlemiştim. Ama 2018’in koskoca Türkiye ekonomisi ile kar altında mahsur kalmış bir kasabanın ekonomisi aynı şey değil. Kar altındaki kasabada, rekabet eksikliği yüzünden fırsatçılık yapan esnaf ile rekabet ortamı yaratarak mücadele etmek mümkün olmayabilir. Sonuçta karlar altında aylarca dış dünya ile bağlantısı kopmuş bir kasabadan bahsediyoruz. Orada bir takım fırsatçı esnaf kasaba halkını, tüketicileri kazıklayacak şekilde iş yapıyor olabilir. Fakat çağdaş dünyada, eğer siz kar yağınca dış dünyaya kapanan bir ülkede yaşamıyorsanız, sizin yapmanız gereken rekabet ortamını sağlamak. Rekabet ortamını sağlarsanız, polisiye önlemlerle, zabıta önlemleriyle enflasyonu kontrol etmeye kalkmanıza gerek kalmaz. Şimdi diyor ki bakan “%100-%200 zam yapan bir takım fırsatçılar var.” Halkın bir bölümü de çok seviyor bunu. Onların da işine geliyor. İhtiyaç ürünlerinde yeterince rekabet varsa (ki zabıtalardan kontrol ettiği bir dolu market ürünüde, enflasyon sepeti ürünlerinde zaten var yeterince rekabet) akli başında hiçbir üretici %100-200 zam yapmaya kalkmaz. Yapmaz çünkü yaptığı takdirde ürününü hiç kimseye satamaz. Böyle bir tuhaflik yapsa bile, ister istemez piyasa fiyatına inmek zorunda kalır sonunda. Eğer bu %100-200 zam yapılan bir ihtiyaç ürünü değilse, zaten o zaman halkı ilgilendiren bir sorun yoktur; o zamma rağmen alan adamın sorunudur. Dolayısıyla burada esas olan bu haksız olan fiyat ölçümü nasıl oluyor ben bilmiyorum. Aristo’dan bu yana da ölçmeyi bilen de yok. Aristo’nun da tartıştığı bir şey bu adil fiyat kavramı. Ama maşallah bizim bakan(lar) akıllı telefon uygulaması yaptırıp otomatikçe bağlatacak kadar iyi biliyorlar bu yüzlerce yıllık sorunun cevabını.

• **ÖMER FARUK ÇOLAK:** *Burada fiyatın aşırı olduğuna/olmadığına ilişkin bir veri yok.*

• **SERDAR SAYAN:** Aynen öyle. Öyle keyfi tanımlarla, atıp tutarak olmaz bu işler. Giderek kanunsuz iş görülen bir ülke haline geliyoruz.

• **ERDAL TÜRKKAN:** Aşırı fiyat konusunda haksız rekabet düzenlemesine yeni bir madde koydular ve bu şekilde kanuni hale getirmeye çalıştılar. Yoksa haksız rekabet veya tüketici yasası kapsamında bu konuda soruşturma yapmak mümkün olamıyordu. Rekabet Kanunu'na göre aşırı fiyat uygulayabilmek için hâkim durumda olmak lazım. Mesela bugün bazı firmalar tedarikçilerin aşırı fiyat uyguladıkları gerekçesiyle Rekabet Kurumuna başvuruyor. Rekabet Kurumu inceliyor, diyor ki: "Bu firma piyasada hâkim durumda olmadığı için aşırı fiyat uygulayamaz. Uygulasa bile sen başkasından alırsın. Hâkim durumda olmadığı halde aşırı fiyat uygulayan firma kendi aleyhine çalışıyor demektir."

• **ÖMER FARUK ÇOLAK:** *Bu iktisatla çelişen bir şey, rezerv fiyatı nedir bilmeyen, bunu kim koydu gerçekten çok merak ediyorum. Hangi uzman hangi bürokrat koydu?*

• **SERDAR SAYAN:** Enflasyon sepetindeki ürünlerden bahsediyorsak bunların fiyatlamasına zabıta önlemiyle karışmak son derece sakıncalı. Bunlar zaten yeterince rekabetin olduğu ürünler. Siz enflasyon sepetine giren fiyatları zaten kaç kaynaktan topladığınızı düşünün. Bu sahnelenen tam bir fars. Hakikaten utanç verici bir şey. Bu haksız fiyat nedir diye biraz üstüne gittiğinizde yetkililerin, diyorlar ki "Dolar arttı, Euro arttı diye bahane edip Dolar ile Euro ile işi olmayanlar da zam yapıyor". Ben de onlara soruyorum mesela erkek berberlerinin dolarla işi yok diye, zam yapmasın mı? Şu an aklıma gelen bir örnek bu. Bir erkek berberini düşünelim. Mesela benim gittiğim berber sadece saçımı kesiyor. Elektrik ve su bir de kira dışında, bir girdi kullanımı yok. Bu arada elektrik fiyatı da %50'den fazla arttı (ama bakanlık onu haksız bulmuyor anlaşılan) ama artmadığını farz edelim. Bu berber ben ithal girdi kullanmıyorum diye hiç zam yapmayacak; saçları aynı fiyata kesecek fakat kendi ihtiyaçlarını karşılamak için alış verişe gittiğinde ithal girdi kullanan bütün ürünleri satın alırken, yüksek bedel ödeyecek. Böyle bir saçmalık olabilir mi? Ne demek dövizle satın alınan girdi kullanmayanlar zam yapmasın? Bu "Buzlar Çözülmeden"deki kaymakamın kafasından çıkar ancak.

Dolayısıyla burada devletin görevi rekabeti sağlamaktır. Bunun dışında böyle belediyeyle enflasyonu kontrol altına almak, zabıtayla denetleme yapmak gibi işlere kalkışmak hakikaten utanç verici komiklikler.

ERDAL TÜRKKAN: Zaten şöyle bir durum var. Büyük mağazalarda üç beş farklı marka birlikte satılıyor. Bu malların hepsinin fiyatı belli. Vatandaş orada bir reyon üzerinde rekabeti görüyor. Ayrıca üç adım ilerde başka bir büyük mağaza var. Orada da yine aynı markalar birbiriyle rekabet ediyor. Dolayısıyla eğer hepsi aynı fiyat artışını yaptıysa, zaten Rekabet Kurumu bunlar hakkında paralel davranıştan dolayı soruşturma açabilir. Ama onlar da şu savunmayı yapacaklardır: "Türkiye ekonomisinin nereye gideceğini öngöremediğimiz için müdebbir bir tüccar olarak en kötü ihtimali hesaba katarak hareket etmek zorundayız. Malımı satmamak veya fiyatı arttırmak zorundayım. Aksi takdirde bu malımı yerine koyamam." Her tüccar sattığı malı tekrar yerine koyabilmek için böyle bir tutum içerisine girmek mecburiyetinde; yeter ki hâkim durumunu kötüye kullanmasın, yeter ki paralel davranışlar içerisine girerek Rekabet Yasası'nı ihlal etmesin.

• **SERDAR SAYAN:** Çağdaş bir hukuk devletinde olması gereken de bu.

[...]

• **ÖMER FARUK ÇOLAK:** [...Bir de] şunu söyleyeyim. Piyasa ekonomisi başarısız hale dönüştükçe liberal demokrasilerde de sorun yaşanıyor. Geçen hafta gazetedeki köşemde demokrasilerde kırılganlık artıyor diye yazdım. Cambridge’de yapılan bir kongrede bir siyaset bilimci şunu söylemiş: “Demokrasiler orta yaş krizi yaşıyor”. Ben bakıyorum orta yaş krizi Amerika’da yaşanıyor. Farklı bir şekilde Türkiye’de yaşanıyor. Avrupa Birliği’nde de yaşanıyor, çünkü son zamanlarda yapılan seçim sonuçları bunu gösteriyor. Geçenlerde küçük oğlum bana bu sağcılar neden her yerde iktidara geliyor, diye sordu? Merkel gelse başım gözüm üstüne, [oysa] Brezilya’da son iktidara gelen, Macaristan, Polonya’da başa geçenler ırkçılar. Hocam, liberal demokrasinin kırılganlaşmasıyla piyasa başarısı arasında siz bir ilişki görüyor musunuz?

• **ERDAL TÜRKKAN:** Bunu orta yaş krizi olarak görmeyelim de şöyle diyelim yani İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı tecrübenin unutulduğu yeni bir dönemin insan tipinin düşüncesi diye bakalım. [...]

• **SERDAR SAYAN:** [...] Demokrasi konusunda, fiyat sabitlemenin, narh koymanın çok tehlikeli olduğunu düşünüyorum ben. Demokrasiyi de yok eden bir şey. “Ben yaptım oldu”culuğun, kuralsızlığın, keyfiliğin son ve tuhaf bir örneği bu. Bunu biz daha önce, KİT’lerin ekonomideki ağırlığının yüksek olduğu dönemlerde, KİT ürünlerinin fiyatlamasında da gördük. Türkiye’de KİT’lerin özelleştirmesi gerektiği konusunda görüş bildirenler olarak niye biz bu fiyatlamaya karşı çıktık? Doğal bir fiyatlama davranışı olmadığı için, kaynak dağılımında israfa yol açtığı için. KİT’lerin giderek azalmasının, ekonomide ağırlığının azalmasının avantajlarından biri nedir? İşte doğal fiyatlamaya daha yaklaşmamız. Binali Yıldırım zamanında THY bilet fiyatlarına da böyle keyfi bir müdahale oldu. Ben o zaman da tehlikeli bulmuştum. Binali Yıldırım bakandı galiba. Bundan iki-üç yıl önce falan “300 liradan fazla bir fiyata bilet satılmayacak” diye saçma bir kural getirildi. Havayolu fiyatlaması üzerine doktora tezleri yazılacak kadar karmaşık bir iş. Sen nasıl buldun o 300 rakamını? 300 lirayı kim nasıl hesapladı? Binali Yıldırımın kendisi “cenazesi olan vatandaş cenazesine gidemiyor fiyat çok pahalı olunca” falan gibi bir açıklama yapmıştı yanılmıyorsam. Aslında bakarsanız Sovyetler Birliği bundan çöktü. Piyasalarda fiyatlamaya nasıl müdahale edeceğini kestirmek, hele bunu masa başında otururken yapmak çok zor bir iştir. Sovyetler bunu beceremedi. Bütün o planlama teşkilatlarına bilmem neye rağmen beceremediği için gümbür gümbür çöktü. Siz THY ile cenazesine yetişmek isteyen vatandaşı korumak istiyorsanız bu işlere karışmayın. Serbest bırakırsanız yetişme şansı daha yüksek çünkü. Eğer 300 lira gibi bir narh koyarsanız, ben kendim de dahil olmak üzere bir sürü insan bundan “bilet almayı son ana kadar ertelememde o kadar büyük sakınca yok” mesajı alır. Yani nasılsa en kötü ihtimal 300 liraya alacağımı biliyorsam bileti, zaten sürekli koşturma içerisindeyim, zaten zamanım yok; son ana kadar beklerim. Bizim kadar meşgul olup çok uçak yolculuğu yapan insanları daha erken bilet almaya teşvik eden yegâne mekanizma ne kadar erken alırsam o kadar uygun fiyata alacağımı bilmem. Eğer almazsam, son güne bırakırsam bunun kaç çıkacağı belli olmaz riski yani. Sen o riski kaldırırsan herkes son günü bekler ve cenazesi olan vatandaş asıl o zaman gidememe riskiyle karşılaşır.

• **ERDAL TÜRKKAN:** Sovyetler Birliği, fiyatlara müdahalelerle battı sözünü gözlerimle görmüş bir insanım. 1991’de Kazakistan’a gittim, cebimde 2000 dolar param vardı. Bir büyük mağazaya gittim, rafların çok büyük bir bölümü boştu. Fakat geri kalan malların tamamını o 2000 dolarla almak mümkündü. Bir trombonu bir dolara satın aldım. Buna karşılık Türkiye’de ondan bir hafta önce çok enteresan bir olay yaşadım. Balıkçıdan balık aldım. Atıyorum o zaman 5 liraydı. Ancak alır almaz balıkçı onun fiyatını 7,5 lira yaptı. Başka bir balığın fiyatı 10 liraydı, onu da 8 liraya indirdi. Ben iktisatçıyım, merak ettim, sen niye böyle yaptın, dedim. “Abi burada benim balığımın her an

bulunması lazım” dedi. “Bak bu balık hızlı gidiyor, benim bu balığın fiyatını artırmam lazım ki akşama kadar bu balığı isteyene verebileyim”. Bu balık ise bu fiyata gitmeyecek. Bu balığı da kokutmamak için fiyatını azaltmam lazım” dedi. Bakın, şimdi o zaman bu iki tecrübeyi aynı dönem içinde yaşadığım için piyasa mekanizmasının, fiyat mekanizmasının ne kadar önemli ve ne kadar hayati bir mesele olduğunu daha iyi anlamış oldum. Size çok ilginç başka bir örnek de vereceğim. Büyük elektrik santralleri yapan bir Fransız müteahhit, dünyanın en büyük elektrik santralleri tribünlerini yapan Sovyet firmasından bir tribün almaya gidiyor. Tribünün fiyatını soruyor. Kendisi anlattığı için anlatıyorum. Karşıdaki müdür bana cevap veremedi, diyor. “Talep üzerine veriyoruz biz bunları ama hiç dışarıya satmadık, bu nedenle de hesabını kitabını yapmadık,” diyorlar. “Ama ben fiyatını öğrenmek istiyorum,” diyor Fransız. Çok sıkıştırınca Ruslar hesap yapıp bir fiyat veriyorlar. Fransız müteahhidin dediğine göre bu fiyat, tribün içerisinde kullanılan bakır maliyetini bile karşılamıyor. Bu örnek, fiyat mekanizmasının iyi işlememesinin kaynak tahsisinde nasıl büyük kayıplara yol açabildiğini gösteriyor. Bu nedenle kıtlıkları yansıtan rasyonel temelleri olan bir fiyat sistemi bir ülkenin zenginliğidir, diyorum ben.

- **SERDAR SAYAN:** Müdahale edilmemiş fiyat sistemi. Çok güzel örnekler bunlar. Demokrasi ile ilişkisini kurmak için şunu hatırlatayım. Türkiye’de bu yapılan fiyatı %10 indireceksin, bunu gönüllü olarak yapacaksın vs. baskıları normal demokratik bir ülkede olabilecek şeyler değil. Ekonomik sakıncalarının dışında, normal demokratik bir ülkede olmayacak işler olması. Aslında Türkiye’de bakarsanız ekmek fiyatlarına da yıllardır narh koyuluyor. Geçenlerde Fırıncılar Odası ikinci başkanı “2 liradan satacağım isteyen alır” dedi; adamın canına okudular. Bütün yandaş basın üstüne çullandı adamın. Adam, tabii ki maliyetlerini karşılamak zorunda. Şimdi bakın demokrasi ile ilgisi ile ilgili iyi bir örnek. Bizim Güven Sak çok güzel bir yazı yazdı bu fiyat kontrolleri ile ilgili geçenlerde *Dünya*’da. Turgut Özal rahmetliyi 12 Eylül darbesinden sonra hükümete katkıda bulunması için davet ediyorlar. İsmi unuttum Kenan Evren’den sonra gelen üst düzey komutanlardan biri Turgut Özal’ı çağırıyor ve “hükümette görev almanı istiyoruz” diyor. Konuşma sırasında bir de “biz bu enflasyonu yasaklayacağız” diyor. Enflasyonu yasaklayabileceğini sanan kafa bu kafa ve ondan sonra bir sürü şeye narh koymaya kalkıyorlar. Rahmetli Kemal Kurdaş’ın da, 1960 ihtilalinden sonra masaya silahını koyup “ben Türk parasının değeriyle oynatmam” diyen bir subay hikâyesi vardır, bu kafaya örnek. Bu laflar yıllar sonra fıkra haline geliyor. Şimdiki bakan da fıkra olacak. Zabıta ile enflasyonu önleme şimdiden fıkra oldu zaten. Güven aynı yazıda çok güzel bir örnek daha vermiş. Sütli Nuriye tatlısının nereden çıktığını anlatıyor. Sütli Nuriye tatlısı, Şam fıstığı fiyatları çok arttığı için baklava fiyatlarının çok arttığı bir dönemde icat olmuş. Temel girdilerden biri fıstık olan baklava çok pahalı hale gelince narh koymuşlar bir ara. Kim koyduysa artık. Baklavacılar narha tepki olarak ilk önce fıstıkla fıstığı karıştırmışlar, fıstık daha ucuz diye. Fakat bir süre sonra o da yürümemiş. Ondan sonra madem baklavaya narh var biz bunun süt miktarını artıralım, hem ağırlığı da süte gitsin demişler. Çünkü süt daha ucuz bir girdi. Böyle cambul cumbul süt içinde bir tatlı çıkmış ortaya. Sonra nedir bunun adı denince Sütli Nuriye olsun demiş birisi de. Yani artık karısının adı mıydı, kızının ya da kayınvalidesinin adı mıydı bilemeyeceğim. Sütli Nuriye narhı aşar. Yani bu işlerde, piyasa ile tepişilmez.

- **ERDAL TÜRKKAN:** Hocam siz 1950’leri hatırlamazsınız. 1950’de bu Milli Koruma Kanunu çıkarıldı. Aynen benzer bir manzaralar yaşandı.

- **ÖMER FARUK ÇOLAK:** *Hocam yasanın çıktığı tarih 1940, ama Menderes piyasacı olduğu halde yasayı üstelik de çok sert bir biçim de kullandı, yasa ancak 27 Mayıs sonrasında kaldırıldı.*

• **ERDAL TÜRKKAN:** Bu uygulamanın çıkar yol olmadığını, o zaman yaşanan tecrübeler çok iyi gösteriyor.

• **SERDAR SAYAN:** Değil evet. Benim yine daha önce *İktisat ve Toplum*'da yazdığım çok güzel bir örneği daha var. Doğrudan fiyatla ilgili değil ama bu işin yasakla nasıl hal olmayacağına dair. İsmail Hakkı Aydınoğlu vardı, Merkez Bankası eski Başkanı. İsmail Hakkı beyle biz bir gün öğlen yemeğine gittik. Sohbet ederken çok ilginç bir hikâye anlattı. Bu işlerin kontrolle, yasakla olmayacağını anlatan bir örnek. İşte sabit kur rejimi altında olduğumuz yıllarda "had safhadaki döviz sıkıntısıyla nasıl baş edeceğimizi bilemiyorduk" dedi. "İthalatçıya verebileceğimiz dövizimiz yok, o yüzden ithalat kotaları koyuyoruz, döviz vermiyoruz, döviz tahsisleri için ciltler dolusu listeler hazırladık; ancak sonra gazetelerde İzmit körfezindeki bir mevkide kısa aralıklarla karaya oturan gemilerle ilgili haberler gördük" diye devam etti. İzmit'teki o mevkiin adını da söylemişti o zamanlar ama unuttum şimdi. Önce bu haberleri okuyup geçmiş, çok da üstünde durmamış. Bir sabah yine aynı mevkide karaya oturan bir gemi haberi daha görünce eşine söylemiş. Eşi de "söyleyin bir yetkiliye de, bir deniz feneri falan yapsınlar oraya" demiş. "Sonra bankaya gittim; o gün Hikmet Çetinkaya'nın da bulunduğu bir toplantıya katıldım ve o toplantıda gemilerden de bahsettim Hikmet beye" dedi. "Ya işte böyle gemiler karaya oturuyor, bir fener mi yapılsa oraya" falan derken, Hikmet bey "fenere falan ihtiyaç yok azizim; özellikle oturtuyorlar karaya" demiş. İsmail Hakkı bey şaşkınlıkla neden diye sorunca "çünkü bizim listelerde hurda gemi ithalatına yasak getirmemiştik; metal girdi kotaları dolan sanayiciler fabrikaları kapatmamak için Avrupa limanlarına gidip hurda gemi aramaya başlamış" demiş. Ben "Türkiye'ye gidecek kadar dayanıklı olsun başka bir şey istemiyorum" diyen sanayici hurda gemiyi alıp İzmit Körfezi'nde karaya oturtmaya elverişli o bölgeye getirip, parçalatıyor; girdi olarak kullanılacak saçları temin ediyormuş. Bu kumanda ekonomisini Sovyetler de yürütmeye çalıştı, yürütemedi. Hele bugünün dünyası bu kadar karmaşıkken, bu işin yürüme ihtimali hiç yok.

• **ERDAL TÜRKKAN:** Burada bir tehlike daha var onu da açayım. Bu ahilik kavramı çok kullanılıyor. Rekabet Kurumu bir toplantıya davet etmişti eski başbakanımızı. Toplantıda ahilikten bahsetti. Ahilik ile rekabet hiç bağdaşmayan iki şey. Daha sonra Rekabet Kurumu başkanı değişti. Yeni başkan toplantı düzenlediği ilk gün, toplantı ahilik üzerineydi. Daha sonra ticaret bakanımız ahilik zihniyetini geliştirmemiz gerektiğini ifade etti. Ahilik zihniyeti eksikliğinden şikâyet etti. Şu anda piyasadaki durumu ahilik zihniyetinden mahrum olma nedeniyle çıkan bir sonuç olarak yorumladılar. Şimdi ben bunu fevkalade tehlikeli görüyorum. Çünkü bu konuda geçmişe, geriye gittiğimizi görüyorum. Oldukça önemli mesafeler aldı Türkiye. Ama şimdi böyle bir ahilik söylemi aldı gidiyor. Ahilik anlayışı çerçevesinde düşünülüyorsa, orada aşırı fiyat kavramı vardır, fahiş fiyat kavramı vardır, ahlaksızlık kavramı vardır, fırsatçılık kavramı vardır ve bunların hepsi de cezalandırılması gereken olgulardır.

• **SERDAR SAYAN:** Ahilik niye çöktü anlamıyor.

• **ERDAL TÜRKKAN:** Ahiliği hala iyi bir şey zannediyorlar.

• **ÖMER FARUK ÇOLAK:** Ben o zaman bunu toparlayayım. Anlaştık gibi, belki kavramlarda tam anlaşılmamasak da.

• **ERDAL TÜRKKAN:** Hocam son bir şey söyleyeceğim. Şu piyasa ekonomisi ve kapitalizm konusuna açıklık getirmemiz gerekiyor. Bence bir vahşi kapitalizm vardır, daha ehlileştirilmiş bir kapitalizm vardır, modern kapitalizm vardır, emperyalist kapitalizm vardır, kızıl kapitalizm vardır, bir işveç kapitalizmi vardır. Ben iktisadi sistemlerle yıllardır uğraştığım için bu ayrımları yapma ihtiyacı

hissediyorum. Bunların hepsi aynı kefeye konulamaz. Aynı durum piyasa mekanizması için de geçerli. Burada da en azından rekabetçi piyasa ile rekabetçi olmayan piyasa arasında bir ayırım yapmamız gerekiyor.

● **ÖMER FARUK ÇOLAK:** *Orada ben Braudel'e bağlı kalıyorum: eğer bir piyasa işlemiyorsa bu piyasa; piyasaya karşı piyasa demektir. "Karşı piyasa", bunun da adını değiştirebiliriz, çeşitlendirebiliriz ama yine o zaman bir Polanyi'yi ele alalım, evet piyasaya müdahale edilmesi gerekir. Devlet burada regülatör olmalıdır. Ciddi kriterler geliştirmelidir. Kriterlerin en başı da rekabetin işlerliğini korumaktır diyebiliriz. Rekabet eğer iyi işlerse fiyatlar aşağı düşer. Ve bunu küresel ölçekte de yapmalıyız. Bunu hangi ülkeler yapar? Demokratik ülkeler yapar. Yani hem teşebbüs özgürlüğü hem politik özgürlüğü olan yerlerde olur. Hukuka saygılı olunacak. İnovasyon diyoruz. İnovasyonla ilgili binlerce çalışma var. İnovasyonu fırlama gençler yaratır. Fırlamalık, farklı olan gençlerce yapılır. Farklı olan mesleklerdir. Farklı olan o mesleği yapanlardır. Çok da basit bir şey söylüyorum, Aysel Gürel'in bestelerini genel olarak herkes sever. Aysel Gürel'in saçı beş farklı renkteydi neredeyse. Aysel Gürel'i seveceksin, farklılığı seveceksin. Zaten biz farklılığı seversek Avrupa Birliği'ni de sevmemiz lazım. Dolayısıyla biz burada anlaştık. Birazcık kavramlar içinde ayrıştığımız noktalar olsa da.*

● **ERDAL TÜRKKAN:** Hocam, Rekabet Yasası'nda rekabet, firmaların özgürce karar verebildikleri bir ortamda yaptıkları yarış olarak tanımlanıyor. Firmalar özgürce karar veremiyorsa, birileri onlara baskı yapıyorsa, telkinde bulunuyorsa, aralarında anlaşma varsa, baskı altındaysa bu, rekabet ortamını bozuyor. Rekabet, özgürlük ortamında ortaya çıkacak bir şey. Ben bunu anlatmakta çok zorluk çektim. Ben aslında rekabeti savunurken özgürlüğü savunuyorum. Rekabeti savunmak demek, özgürlüğü savunmak demek. Özgürlük olmayan bir ortamda rekabetin ortaya çıkması mümkün değil. O yüzden ben şunu diyorum. Mesela burada siyasette de adil rekabet koşullarının olması lazım. Sadece ekonomide değil. Demokrasi de senin dediğin gibi bir krizde. Çünkü demokraside de giderek adil rekabetten uzaklaşma var.

● **ÖMER FARUK ÇOLAK:** *[Bir,] Kurumsal yapılanmamız sağlam olacak. Adalet kurumsal yapılanmalardan birisi. İki, kurallara bağlı olacağız. Şu anda iktisat politikası olarak hangi kural var? İyi kötü, işleyen bir enflasyon hedeflemesi vardı. Şimdi hangi para politikası, hangi kural var? Peki, kural olmaması, piyasanın ekonomisini ne hale getiriyor? O yüzden kuralcı ve kurumcu, sağlam bir ekonomimiz olsa biz bugün konuştuğumuz bazı şeyleri konuşmazdık diye düşünüyorum.*

Hocalarım çok teşekkür ediyorum. Bu arada Serdar uzun süredir İTD için makale yazmadığını itiraf etti, bu da kayıtlara geçti. Sakın çıkarmasına izin vermeyelim. Çok teşekkürler.

Bu metin İktisat ve Toplum dergisinin Kasım 2018 sayısında (No. 97; <https://bit.ly/2TrNi9f>) yayınlanan yuvarlak masa söyleşisinin bir miktar kısaltılmış ve düzeltilmiş versiyonudur.